

תפקידי הביטוח הלאומי ותחומי אחריותו

הביטוח הלאומי משמש כמכשיר העיקרי לצמצום העוני והפערים הכלכליים במדינת ישראל, ולהבטחת הגנה כלכלית וחברתית לכל תושב ומשפחה, בעת מצוקה זמנית או מתמשכת.

חלוקה צודקת של ההכנסה הלאומית

הביטוח הלאומי משמש מכשיר לחלוקה מחודשת של ההכנסה הלאומית לפי קריטריונים סוציאליים. מערכת הביטוח הלאומי הגובה דמי ביטוח מכלל הציבור ומשלמת גמלאות לזכאים- בכפוף למבחנים הקבועים בחוק -מעבירה הכנסות מקבוצות מבוססות מבחינה כלכלית לקבוצות חלשות ופגיעות, ובכך מצמצמת את אי-השוויון בחלוקת ההכנסות. בשנת 2022 - המשפחות בחמישון ההכנסה הנמוך ביותר שילמו כ- 2.1% מסך המסים הישירים, וקיבלו כ- 19% מכלל תשלומי העברה, ואילו המשפחות בשני העשירונים העליונים שילמו 59.2% מתשלומי המסים הישירים, וקיבלו רק כ- 23% מתשלומי העברה.

צמצום העוני

הביטוח הלאומי שותף בעיצוב מדיניות הרווחה בישראל, ומשמש כלי חשוב לצמצום ממדי העוני והפערים הכלכליים בישראל, באמצעות תשלום קצבאות לזכאים. הקצבאות סייעו בשנת 2022 ל- 40% מהמשפחות העניות לא להיכלל במעגל העוני, על ידי העלאת הכנסתה של כל משפחה שנייה בישראל מעל קו העוני. בישראל היו כ- 701 אלף משפחות עניות בשנת 2022. אלמלא תשלום קצבאות הביטוח הלאומי, מספר המשפחות היה מגיע לכ- 1.17 מיליון. תרומת הקצבאות (לאחר תשלום המסים) לצמצום העוני בולטת בעיקר בקרב אזרחים ותיקים בגילאי פנסיה (נשים מגיל 62+ וגברים מגיל 67+). קרוב ל- 70% ממשפחות הקשישים נחלצות ממעגל העוני הודות לקצבאות הביטוח הלאומי.

להקל על המצוקה

הביטוח הלאומי מופקד על ביצוע חוק הביטוח הלאומי, ושורה של חוקי מדינה והסכמים אחרים בתחום הביטוח הסוציאלי:

- חוק הבטחת הכנסה;
- חוק המזונות;
- חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה ולבני משפחותיהם;
- הסכם בדבר תשלומי קצבאות זקנה ושאיירים למי שאינם מבוטחים לפי החוק (עולים חדשים);
- הסכם ניידות;
- הסכם בדבר תגמולים לאסירי ציון ובני משפחותיהם של הרוגי מלכות;
- הסכם בדבר תגמולים לחסידי אומות העולם ותשלומים לפי אמנות בינלאומיות עם מדינות אחרות;
- חוק לפיצוי נפגעי עירוי דם (איידס);
- חוק לפיצוי נפגעי גזת.

חוקים והסכמים אלה אינם גבייתיים במהותם, והוצאותיהם חלות על המדינה. חלקם, כחוק הבטחת הכנסה וחוק המזונות, מתנים את הזכאות במבחן הכנסות.

חוק הביטוח הלאומי וחוקים נוספים יוצרים יחדיו מערכת נרחבת של ביטחון סוציאלי בישראל, ששמה לה כמטרה להבטיח:

- הגנה כלכלית ארוכת מועד לאלו שפרשו לצמיתות ממעגל העבודה בשל זקנה או נכות, ולשאיירים שנותרו ללא מפרנס עיקרי.
- הכנסה מינימלית לקיום למשפחות מעוטות אמצעים.
- הגנה כלכלית קצרת מועד לאלה שבאורח זמני נמצאו מחוץ למעגל העבודה בעקבות פיטורין, פגיעה בעבודה, לידה.
- סיוע למשפחות עם ילדים, המתמודדות עם הנטל הכלכלי הכרוך בגידול ילדים.
- סיוע בשיקום המקצועי של נכים ואלמנות.
- אספקת שירותי סיעוד לקשישים התלויים במידה רבה בעזרת הזולת.

הבטחת הגנה כלכלית וחברתית

בחוק הביטוח הלאומי קיימות כיום 6 תוכניות ביטוח ורווחה, המיועדות להגן על תושבי ישראל ומשפחותיהם, מפני מגוון של סיכונים כלכליים וחברתיים:

1. תכניות להבטחת קיום לטווח ארוך

תכניות אלה מיועדות למבוטחים שיצאו ממעגל העבודה מטעמי גיל, התאלמנות או נכות. הקצבאות בתכניות אלה לרוב אינן מותנות ברמת הכנסתו של הזכאי ערב פרישתו ממעגל העבודה.

הקצבאות העיקריות בקבוצה זו הן:

אזרח ותיק ושירים: הביטוח הלאומי מבטיח לכל הקשישים, האלמנות והיתומים קצבת אזרח ותיק או שאירים.

ביטוח אזרח ותיק ושירים הוא חלק אינטגרלי ממערכת הפנסיה בישראל, ומהווה מרכיב ראשוני בהכנסותיהם של קשישים ושירים בגיל הפרישה, או בתקופת האלמנות.

ענף זה הוא הגדול בענפי הביטוח הלאומי מבחינת היקף תשלומיו.

33.3% מכלל תשלומי הגמלאות בשנת 2023 (ללא תשלומי מענקים בתקופת מלחמת "חרבות ברזל", המפורטים בהמשך), שהם כ- 45 מיליארד ₪, הופנו לתשלום לכ- 1.16 מיליון מקבלי קצבאות אזרח ותיק ושירים במוצע לחודש, לרבות הקצבאות עם השלמת הכנסה (סכום זה לא כולל תשלומים לגורמי חוץ). בנוסף שולמו 35.6 מיליון ₪ למענק מעבר בשל דחיית גיל פרישה לנשים.

נכות מעבודה: פיצוי מבוטחים שנפגעו בעבודה על אובדן שכר או הכנסה, ועל הנזק שנגרם להם עקב הפגיעה בעבודה.

2. תכניות מחליפות שכר

מיועדות למבוטחים בגיל העבודה ובעלי כושר עבודה, שבשל סיבות זמניות אינם יכולים לצאת לעבודה, ובשל כך הם זקוקים להגנה זמנית על רמת חייהם. תכניות אלה ביטוחיות בעיקר, והן מבטיחות החלפת שכר בשיעור דומה לרמה שהשתכרו לפני ההפסקה הזמנית.

הקצבאות העיקריות בקבוצה זו הן:

דמי אבטלה:

דמי אבטלה נועדו להבטיח למובטלים אמצעי מחיה לתקופה מוגבלת. בשנת 2023 מספר מקבלי דמי אבטלה עמד על כ-109.6 אלף אנשים בחודש בממוצע. בחודשים ינואר עד ספטמבר, לפני פרוץ מלחמת "חרבות ברזל", עמד מספר מקבלי האבטלה על כ-82.5 אלף אנשים בחודש בממוצע ואילו בחודשים אוקטובר עד דצמבר עמד מספר מקבלי האבטלה על כ-190.8 אלף אנשים בחודש בממוצע. סך התשלומים לשנה זו הסתכמו בכ-5.6 מיליארדי ₪ (לא כולל מענק מיוחד לבני 67 ומעלה בחודשי מלחמת "חרבות ברזל").

דמי לידה: משולמים לאישה עובדת שיצאה לחופשת לידה. דמי הלידה באים לפצות את היולדת על אובדן שכרה או הכנסתה בפרק הזמן שאינה עובדת בשל ההריון והלידה.

בשנת 2023 שולמו דמי לידה לכ-142.5 אלף נשים ולכ-1,600 גברים בממוצע לחודש, בסכום כולל של 5,563 מיליון ₪.

ביטוח נפגעי עבודה: פיצוי מבוטחים שנפגעו בעבודה על אובדן שכר או הכנסה, ועל הנזק שנגרם להם עקב הפגיעה בעבודה. גובה דמי הפגיעה הוא 75% מהכנסתו מעבודה של הנפגע עד לסכום מרבי בחוק, והם משולמים לתקופה של עד 91 יום. ביטוח לאומי משלם גמלאות גם לבני משפחה של מבוטח שנהרג עקב פגיעה בעבודה.

מספר מקבלי דמי פגיעה בשנת 2023 הסתכם בכ-68 אלף איש ובכ-78 אלף מקבלי קצבאות נכות מעבודה וקצבאות תלויים בממוצע לחודש. תשלומי הגמלאות הסתכמו בכ-7.9 מיליארד ש"ח. אובדן ימי העבודה עבורם שולמו דמי פגיעה הגיע לכ-3.3 מיליון ימים.

תגמול מילואים: תשלום תגמול מילואים לכל אדם הנקרא לשירות מילואים, כמשמעותו בחוק שירות ביטחון תשי"ט-1959. כמו כן נותן הביטוח הלאומי הענקות לנערים עובדים עד גיל 18, שנעדרו מעבודתם עקב השתתפות בחינוך הקדם צבאי.

3. תכניות להבטחת קיום ברמת המינימום

תכניות אלה נועדו להבטיח הכנסה מינימלית לקיום לכל משפחה בישראל, שאין ביכולתה להפיק הכנסה מעבודה.

עם תכניות אלה נמנות:

- **גמלת הבטחת הכנסה:** משולמת לכל משפחה בישראל, שאין ביכולתה להבטיח בכוחות עצמה או באמצעות קצבאות אחרות את צרכי הקיום הבסיסיים. הזכאות לגמלה מותנית במבחן הכנסות ובמבחן תעסוקה. התשלומים בענף זה הסתכמו בשנת 2023 בכ- 1.65 מיליארד ש"ח, וניתנו לכ- 61 אלף משפחות במוצע לחודש.
- **השלמת הכנסה:** משולמת לקשישים, אלמנות ושירים שאין להם הכנסה משמעותית מלבד הקצבה. סה"כ המשפחות הזכאיות לתוספת זו הסתכם בשנת 2023 בכ-210 אלף משפחות במוצע לחודש ובסכום של כ-4.7 מיליארדי ש"ח.
- **דמי מזונות:** דמי המזונות נועדו לסייע לאישה וילד, שיש בידם פסק דין לתשלום דמי מזונות, והם אינם מקבלים את התשלום מהחייב במזונות. הזכאות לדמי מזונות מותנית במבחן הכנסות. בשנת 2023 שולמו כ- 318 מיליון ש"ח דמי מזונות לכ-11.6 אלף נשים במוצע לחודש. סך התקבולים מהחייבים בשנה זו בגין חובות בשנה זו ובשנים קודמות היה כ- 309 מיליון ש"ח.
- **נכות כללית:** סיוע לנכים באמצעות גמלאות כספיות, מימון טיפול רפואי ושיקום תעסוקתי, שניתן לכ- 311 אלף מבטחים במוצע לחודש.
- **גמלה לשירותים מיוחדים:** משולמת לנכים הזקוקים לעזרה אישית בניהול חיים שגרתיים תקינים, וניתנת לכ- 81 אלף מבטחים במוצע לחודש.
- **גמלה לילד נכה:** מיועדת לסייע למשפחות המטפלות בילד נכה. גמלה זו משולמת לכ- 122.8 אלף ילדים במוצע לחודש.
- **ניידות:** נכים המוגבלים בניידות מקבלים הלוואה עומדת לכיסוי המסים החלים על רכב, ולגמלה חודשית לצורך ניידות מחוץ לבית, והם מונים כ- 50 אלף מבטחים במוצע לחודש.

תשלומי הגמלאות השונות לנכים, לרבות תשלומים על חשבון אוצר המדינה, הסתכמו בשנת 2023 בכ- 29.8 מיליארד ש"ח.

4. קצבאות ילדים

תשלום קצבת ילדים לכל משפחה בישראל, עבור כל ילד עד הגיעו לגיל 18. קצבת הילדים נועדה לסייע למשפחות בהוצאות הכרוכות בגידול הילדים, ולצמצם את העוני בקרב משפחות ברוכות ילדים.

כ- 3.1 מיליון ילדים בממוצע לחודש קיבלו קצבאות ילדים בשנת 2023, בסכום של 9.7 מיליארד ₪ (כולל חיסכון לכל ילד).

תכנית חיסכון לכל ילד:

בשנת 2017 פתח הביטוח הלאומי תכנית חיסכון אישית לכל ילד בקופת גמל או בבנק.

תכנית החיסכון היא זכות של כל ילד בישראל, המאפשרת לו להתחיל את חייו הבוגרים עם סכום כסף התחלתי שייפתח בפניו הזדמנויות חדשות.

הביטוח הלאומי מפקיד לחיסכון של הילד 55 ₪ מדי חודש, עד הגיעו לגיל 18.

בשנת 2023 פתח הביטוח הלאומי תכניות חיסכון עבור כ-196.3 אלף ילדים בסכום כולל של 153 מיליון ₪. יתרת ההפקדות לתכניות החיסכון שבוצעו מתחילת התכנית (ינואר 2017) ועד דצמבר 2023 עמדה בדצמבר 2023 על 20.4 מיליארד ₪.

מענק לימודים:

הביטוח הלאומי מסייע בהשתתפות בהוצאות הלימודים למשפחות שבראשן הורה עצמאי (כלומר משפחות חד הוריות) ומשפחות שלהן 4 ילדים ויותר, הזכאיות לקצבת ילדים ומקבלות קצבת קיום (נכות כללית, הבטחת הכנסה, מזונות, אזרח ותיק או שאירים). למשפחות אלה משלם הביטוח הלאומי מענק לימודים בתחילת כל שנת לימודים.

בשנת הלימודים תשפ"ב (אוגוסט 2023) שילם הביטוח הלאומי מענק לימודים בסכום כולל של 307 מיליון ₪.

5. תכניות שיקום

תכניות אלה מיועדות לסייע בשיקומם המקצועי של נכים ואלמנות, באמצעות אבחון והכוונה מקצועית, והפנייתם למסגרות שיקום ועבודה מתאימות בשוק החופשי. שירות זה ניתן על ידי עובדים סוציאליים ועובדי שיקום העוברים הכשרה מקצועית, ומלווים את המשתתפים בכל תקופת השיקום.

6. גמלאות למוגבלים בתפקוד וגמלת סיעוד לקשישים

מתן שירותי סיעוד לקשישים הזקוקים לעזרה אישית בניהול חיים יומיומיים תקינים. שירותי הסיעוד ניתנים בבתי הקשישים ו/או במרכזי היום, כמו כן ניתן לקבל גמלת סיעוד בכסף.

תשלומי גמלת סיעוד הסתכמו בשנת 2023 בכ-15,880 מיליון ש"ח, עבור כ-332.4 אלף מבוטחים מדי חודש.

שירותים חברתיים

קרנות הביטוח הלאומי

בביטוח הלאומי פועלות במסגרת האגף לפיתוח שירותים חמש קרנות: הקרן לפיתוח תשתיות ושירותים לנכים, קרן מנוף – למניעת תאונות עבודה, הקרן לקידום תכניות בסיעוד, וקרן לפיתוח שירותים קהילתיים חדשניים – מפעלים מיוחדים, והקרן לפיתוח שירותים לילדים ובני נוער בסיכון.

באמצעות הקרנות מסייע הביטוח הלאומי בפיתוח פרויקטים בתחומי הרווחה, בתנאי שהגוף היוזם נוטל לידי את האחריות לביצוע הפרויקט, ומתחייב להפעילו באופן שוטף. רבים מהשירותים שהתפתחו בעשור האחרון בתחומי הרווחה והחברה החלו במסגרת ניסיונית, שלוותה במחקר הערכה של המוסד לביטוח לאומי. הסיוע מיועד לאוכלוסיות המבוטחים בענפים השונים. מידע על התמיכות של כל קרן בשנת 2022 – ראו בפרק קרנות.

שירות הייעוץ לאזרח הוותיק ומשפחתו

בביטוח הלאומי פועל שירות חברתי של גמלאים מתנדבים, המעניקים לקשישים ייעוץ והדרכה בתחומים הבאים:

קשר עם הקהילה ומיצוי זכויות במוסדות שונים, ענייני תעסוקה, עניינים משפטיים וסוציאליים, דיור מוגן בבתי אבות, פעילות בשעות הפנאי, וכן הקמת קבוצות תמיכה לאלמנים

ולאלמנות. בשנת 2022 נוסף שירות חדש: "שובר לעתיד" – סדנאות לקראת פרישה המיועדות לעובדים בעלי שכר נמוך בשנים לפני הגעתם לגיל פרישה. בשנת 2023, כ- 4,000 מתנדבים פעלו בשירות הייעוץ לאזרח הוותיק ומשפחתו, וערכו 6,000 ביקורי בית ועוד כ-221 אלף שיחות טלפון ובנוסף ערכו ימי מידע, קבוצות תמיכה וסדנאות הכנסה לפרישה;

ענפים נוספים שעליהם מופקד הביטוח הלאומי

פשיטות רגל ופירוק תאגידים: הגנה על עובדים שכירים שזכויותיהם נפגעו כתוצאה מפירוק או מפשיטת רגל של מקום עבודתם. עובד כזה זכאי לתשלום שכר העבודה ולפיצוי הפיטורין שמעבידו נשאר חייב לו.

בשנת 2023 התקבלו בביטוח הלאומי 14,254 תביעות עובדים חדשות לגמלת פשיטת רגל, ו-1,846 תביעות לקופות גמל. סה"כ שולמו כ- 641 מיליון ₪.

ביטוח נפגעי תאונות: ביטוח זה מזכה בגמלה את מי שנפגע בתאונה, ועקב התאונה איבד את כושרו לתפקד. ביטוח נפגעי תאונות חל על כל אדם, מגיל 18 – 65 לרבות עקרת בית, בתנאי שאינם זכאים עקב אותו אירוע לפיצוי מגורם אחר. הגמלה משולמת לכל היותר עבור 90 יום של אבדן כושר התפקוד.

זכויות מתנדבים: תשלום גמלה למתנדבים, שנפגעו תוך כדי ועקב פעולת התנדבות. הפיצוי הוא על הנזק הגופני או הנפשי שנגרם, ועל הפסד בשכרם או בהכנסתם. כמו כן משלם הביטוח הלאומי גמלה לבני משפחתו של מתנדב, שנפטר כתוצאה מפגיעה במהלך התנדבותו.

תשלומי הגמלאות לכלל הזכאים (כולל תשלומים לגורמי חוץ), הסתכמו בשנת 2023 בכ-136 מיליארד ₪ (כולל מענקים בתקופת "חרבות ברזל"). מהם 116.3 מיליארד ₪ לזכאים לפי חוק הביטוח הלאומי, וכ-19.7 מיליארד ₪ לזכאים לגמלאות עפ"י חוקים והסכמים אחרים, שהמוסד מופקד על ביצועם. הוצאות מינהל הסתכמו בכ-2.2 מיליארד ₪.

גביית דמי ביטוח לאומי ודמי ביטוח בריאות

הביטוח הלאומי מופקד על גביית דמי ביטוח לאומי למימון הגמלאות המשולמות על - פי חוק הביטוח הלאומי, ועל גביית דמי ביטוח בריאות למימון מערכת הבריאות. כמו כן אחראי

המוסד לחלוקת דמי ביטוח בריאות בין קופות החולים, לפי נוסחה הקבועה בחוק, ועל ניהול שוטף של קובץ המבוטחים בביטוח בריאות.

דמי הביטוח הלאומי ודמי ביטוח הבריאות נגבים מן העובדים השכירים באמצעות המעסיקים, וכן מעובדים עצמאיים בשיעורים שונים החלים על ההכנסה החייבת בדמי ביטוח, עד לתקרת תשלום שנקבעה בחוק. מבוטחים שאינם עובדים משלמים דמי ביטוח לאומי ודמי ביטוח בריאות בשיעורים נמוכים במטרה להקל עליהם את נטל התשלום. גם הממשלה והמעסיקים משתתפים במימון מערכת הביטוח הלאומי. בנוסף לתקבולים מדמי ביטוח לאומי, יש למוסד הכנסות עצמאיות מריבית על השקעות, בעיקר באג"ח ממשלתי.

בשנת 2023 הסתכמו תקבולי המוסד (ללא התקבולים למערכת הבריאות) בכ-138.3 מיליארד ש"ח, חלקם של כספי הממשלה מכלל תקבולי המוסד בשנת 2023 היה כ-53%, כמו כן גבה המוסד בשנת 2023 כ-32 מיליארד ₪ במסגרת דמי ביטוח בריאות, לצורך חלוקתם לקופות החולים על-פי החוק.

מענקים בתקופת חרבות ברזל

במהלך מלחמת "חרבות ברזל" ממשלת ישראל החליטה על מענקים לסיוע לאוכלוסיות שונות שישולמו באמצעות הביטוח הלאומי.

מענק פינוי עצמאי

מענק פיצוי עצמאי

מאוקטובר 2023 משולם המענק באמצעות הביטוח הלאומי לפי מספר הימים לתושבי הצפון והדרום המתגוררים ביישובים המזכים במענק ולתושבי אשקלון המתגוררים בדירה ללא ממ"ד שהתפנו באופן עצמאי למקום לינה שאינו במימון המדינה. מענק בסך 200 ₪ ניתן למבוגר (מעל גיל 18) ו-100 ₪ עבור ילד (עד גיל 18) לכל יום.

תשלומי המענק הסתכמו עד סוף שנת 2023 כ-805 מיליון ₪.

מענק עידוד ותמרוץ תעסוקה:

מענק חזרה לעבודה

המענק משולם באמצעות הביטוח הלאומי לתושב ישראל שכיר שמקום מגוריו הקבוע ביישוב מפונה או שעובד אצל מעסיק באזור מפונה, וחזר לעבוד אצל אותו מעסיק (לא מעסיק ציבורי)

באותה הכתובת שבה עבד לפני ה-7.10.2023. סכום המענק הוא 3,000 ₪ לחודש עבור החודשים נובמבר ודצמבר 2023.

מענק תמרוץ לעובדים בחקלאות ובנייה

המענק משולם באמצעות הביטוח הלאומי לתושב ישראל שכיר עבור 3 חודשי עבודה לכל היותר שהחל לעבוד מה-7.10.2023 ועד ה-31.12.2023 בענפי חקלאות ובנייה, ולא עבד בענפים אלה בחודשים יולי עד ספטמבר 2023. המענק ניתן בשני מסלולים וסכומו משתנה בהתאם למספר חודשי עבודה ברצף: המסלול הראשון אם מקום העבודה נמצא ביישוב שאינו מפונה. סכום המענק נע בין 3000 ₪ ל-4,000 ₪ לחודש. המסלול השני אם מקום העבודה נמצא ביישוב מפונה. סכום המענק נע בין 6000 ₪, החודש השני-6000 ₪ ל-8000 ₪ בחודש.

תשלומי מענק עידוד ומענק תמרוץ הסתכמו עד סוף 2023 בכ-52.6 מיליון ₪.

מענק מיוחד לבני 67 ומעלה

מענק מיוחד לבני 67 ומעלה

המענק משולם באמצעות הביטוח הלאומי לתושבי ישראל שפוטרו או הוצאו לחל"ת החל מה-7.10.2023 בעקבות מלחמת "חרבות ברזל".

תשלומי המענק הסתכמו עד סוף 2023 בכ-6 מיליון ₪.

סך המענקים הסתכמו בכ-864 מיליון ₪.